

Düşüncenin Özgürlüğü Üzerine Düşünceler^(*)

Hayrettin Ökçesiz^(**)

*"Freiheitsliebe ist eine Kerkerblume."
(Özgürlük aşkı bir zindan çiçeğidir.)
H. Heine¹*

I

Ünlü Latin komedi yazarı Terentius'un "Nae iste magno conatu magnas nuges dixerit"² diyen sözüne bakıp, "hiç kimse aptalca şeyler söylemekten arınmış değildir" diyerek, önce teselli vermek ister gibi görünen, fakat hemen ardından "asıl talihsizlik bunları büyük bir coşkuyla sunmaktır"³ diyerek, o acımasız gülünme korkusunu içimize salan Montaigne bu hakikatiyle kimimizin düşünme ve açıklama edimine ciddi bir engel yaratıyor olsa da burada daha çok, vahameti karşısında bu kaygıyı önemsiz bir kuruntu saydırabilecek daha kalın, daha yüksek duvarların varlığından söz etmenin yerinde olacağını düşünüyorum. Düşünce özgürlüğümüze içten ve dıştan çekilen bu duvarların örülme hızı giderek, yıkılma hızını geçer duruma gelmiştir. Öyle ki, yukarıdaki veciz sözü "hiç kimse aptalca şeyler söyle-

mekten yasaklanmış değildir. Asıl talihsizlik fısıltıyla, gizlice de olsa eleştirel, akılcıca şeyler söylemektir" biçiminde bugüne uyarlamak gerekmektedir.

İnsana türlü beyin yıkama teknikleri uygulanmakta, konformiteyi güçlendiren tüm davranış modelleri yaşamının her aşamasında, her deneyiminde başarıyla benimsetilmektedir. İnsan tüm düşünüş ve eyleyişlerinde tarih içerisinde belki hiçbir zaman olamadığı kadar çok ince ve başarı olasılığı çok yüksek manipülasyon olanakları karşısında daha güçsüz bir duruş sergilemektedir. Görsel, işitsel ve yazılı medyanın olağanüstü güçlenmesi, oligarşik işbirliği ve işbölümü yoluyla tek başlı ve çok kollu bir ahtapota dönüşerek tüm toplumu yarı bilinçli biçimde ama tam bir güçle sarması, bireyi bu yolla sürüselleştirerek gütmeye başlaması, korku ve şiddete büründü-

(*) Daha önce "Bedia Akarsu Armağanı"nda yayımlanan bu yazı (Hazırlayanlar: Betül Çotuksöken, Doğan Özlem, İstanbul 2000, s. 231 vd.) bazı ifade değişiklikleri ile burada yeniden yayımlanmaktadır.

(**) Prof. Dr., Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi

1 Bkz. Fritz Stern, *Vergangenheit vergeht nicht*, b.y.: *Kulturchronik* (1) 2000, 18. yıl, s. 24.

2 "Şimdi bana büyük bir çabayla büyük bir saçmalık söyleyecek"; Bkz. Michel de Montaigne, *Essais*, *Auswahl und Übertragung von Herbert Lüthy*, Manesse Bibliothek der Weltliteratur, Zürich s. 605, dipnot 1: "Trenz, Heautontimoroumenos, III, 8"

3 A.g.y. s. 605

Hayrettin Ökçesiz

rülmüş bir dünya propagandası yaparak insanları bunun dışında bir varoluşun imkansızlığı duygusuna sürüklemesi, bireye dönük ve onu fark edilemeyecek kadar küçük gösteren bir dışbükey ayna olmak görevini üstlenerek işine elverişli bir araç durumuna getirmesi... tüm bunlar olup biterken, bu makinenin içerisinde tutkularından yakananmış, korkularıyla kafeslenmiş ve böylelikle insanlığından edilmişlerin aynı zamanda bu makineyi sürekli oluşturup geliştirmek için canla başla çalışmaları...⁴ düşünene düşüncesini kendisine yönelmiş bir tehdit imiş gibi algılatan olgu ve olaylardır. Bu makinenin işlevleri arasında hukuk dışı devlet ve başkaca grup edimlerinin, hoparlöre verilmiş işkence çılgınlıkları gibi, müstakbel kurbanlara duyurulması da vardır. Bu yolla devletin ya da mafyöz grupların bu edimlerinde deşifre edilmesi değil, daha çok bunların bireyler üzerinde etki gücünün artırılması söz konusu olmaktadır. Medyanın de facto bu işlevi ve buna uygun yapılanışı yanında elbette aynı taktik ve stratejileri kendilerinininkileri ile birleştirerek belki daha üstün bir başarıyla kullanan başkaca toplumsal iktidar odakları da bulunmaktadır. Bu makinelerin birbirleriyle sembiyotik bir

ilişkiye girmeleri ise yarattıkları tehlikeyi geometrik bir biçimde büyültmektedir.

Bu durumda bu makinelerin dışında kalanlar ya yoksulluğun, güvensizliğin, vefasızlığın, ihanetin buzulunda bedenleri soğumadan önce gözleri donuklaşan kimselerdir. Ya da inatla aykırı düşünceyi başaranlardır. Bu başarının içerisinde cesaret ve direnme vardır. Medeni cesaret ve direnme... "Aptalca" şeyleri değil yalnızca, yasaklanmış şeyleri de içten geldiğince, coşkuyla söylemek cesareti birlikte ele gider. Bu söyleyişlerin "medeni" görülmesinin çok fazla ölçütü olmamalıdır. Ölçüt çoğaldıkça bu kez direnme medeni olmaya, bir "sivil itaatsizlik" meşruluğunu kazanmaya başlar.

II

Pascal'ın "Düşünceler"inde narin bir kamış olan insana, evrenin tüm acıları karşısında o gücü ve vakarı, kendi düşünmek yetisinde kökünü bulan onuru vermektedir⁵. Buna göre, düşünmek insanın özü ve onur da onun öz-değeri'dir. Düşünmek yeteneği, yetkinliği ve özgürlüğü insanın bireysel ve kamusal varoluşunun nitelik eklenini oluşturur. Bu yeteneğin özlenen

4 Örneğin "yazılı başında çalışan muhabir ve köşe yazarlarının haber ve yorumlarını yazarken gerçeğe ne kadar bağlı kalabildiklerini, haber ve yorumlarını özgürce kaleme almakta karşılaştıkları engelleri ampirik bir araştırma ile ortaya çıkarmayı amaçlayan" bir anket çalışmasında burada dile getirdiğim bu kaygıların ilginç bir kesitini ve başlangıç noktalarını görmek olanaklıdır. Bkz. Orhan Bursalı, *Gazeteciler Haber ve Yorumlarını Yazarken Ne Kadar Özgürler? Bir Anket Çalışmasının Sonuçları ve Yorumu*, b.y.: Hayrettin Ökçesiz (haz.), *Düşünce Özgürlüğü*, İstanbul 1998, s. 170 vd.

5 "Yeryüzünde en kırlan şey olan bir kamıştır insan yalnızca. Ama düşünen bir kamış... Onu yok etmek için tüm evrenin kendi kendini donatması gerekmez. Hafif bir rüzgar, bir su damlası onu öldürmeye yeter. Fakat evren onu yok edecek olsa bile, insan kendini tahrip edecek şeyden daha asıldır. Çünkü o, öleceğini bilmektedir. Tüm evrenin kendi üzerindeki üstün gücünün ayırındadır. Ama evrenin bundan hiç haberi yoktur. İşte tüm onurumuz düşünmekte yatmaktadır." b.kz. Blaise Pascal, *Presees. Über die Religion und über einige andere Gegenstände*. Arbeitsbuch, Frankfurt/M, Berlin, München 1986, s. 60

bir yetkinliğe ulaşabilmesi için onun tüm dirimsel alt yapı koşulları ile birlikte kamusal alanda gerçek bir özgürlük ile karşılanması gerekir. Tüm tinsel kazanımlarından ve yaratılarından anladığımız gibi insan, bu yeteneğinin besini olan bir özgürlüğü, ekmeğini taştan çıkarır gibi, toplumsal ilişkilerinden hep çıkaragelmiştir. Dolayısıyla "düşünce özgürlüğü" ne yeni bir sorundur, ne de düşünce bugün daha çok özgürdür.

Kant'ın deyimiyle bütün özgürlüklerin kalkanı⁶ olan "düşünce özgürlüğü"⁷, özellikle kamusal alanın örgütlenmesinde ve korunmasında karşılanması gereken çok ivedi bir gereksinim olarak bu üstünlüğünü sürekli duyumsatır. Tüm toplumsal trafiğin işlerlik ve meşruluk düzeni olarak 'temel insan hakları ve özgürlükleri pozitif hukuk yapısı'nın temel postülası olan "insan onuru"nun burada benimsediğim "düşünmek" ile olan ilişkisinden düşünce özgürlüğünün kamusal alanın kurulmasında ve korunmasında taşıdığı kaynaksallık değeri çok açık bir biçimde belirir.

Düşünce özgürlüğü tüm özgürlüklerin hamisi ve kamusal alanın kurucu

ögesi olurken, onun gerçekleşmesine hizmet edeceğini düşündüğümüz bir çok temel özgürlükten de söz edebiliriz. Bunlar ilk önce açıklama ve bilgilenme özgürlükleridir. Ancak bunların kullanılmasında içerik olarak daima bir düşüncenin yer alması zorunlu değildir. Bu durum, düşünce içerikli açıklama ve bilgilenme özgürlüğü ile, düşünce içermeyen açıklama ve bilgilenme özgürlüğünün sınırları bakımından, daha ayrıntılı bir çalışmayı gerekli kılmaktadır. Bunun sonucunda belki düşünce özgürlüğünün alanı daha da genişleyebilecek ve TCK md. 312, 159 ve TMK md. 8 gibi pozitif ceza hukuku düzenlemelerinin yeniden ele alınmasında ve yorumlanmasında yeni ölçütler oluşabilecektir.

Düşünce özgürlüğünde en geniş alana ulaşabilmek için, açıklama ve bilgilenme özgürlüklerinin değerlendirilmesinde getirilebilecek içerik ölçütü: bunların bir düşünceyi taşıması gerektiği ve düşüncenin "hakikat" değerine yönelmiş olmak özelliği karşısında, yine düşüncelerin bir başka alanda, bir siyasal parti programında "iktidar" talebinde bulunuyor olması-na bir diğer ölçüt olarak bakmak ye-

6 "Die Freiheit der Feder ist das einzige Palladium der Volksrechte" (Kalemin özgürlüğü kamusal hakların yegane kalkandır.) I. Kant, *Gemeinspruch*, AA VIII, s. 352; b.y.: Heiner Bielefeldt, *Philo sophie der Menschenrechte. Grundlagen eines weltweiten Freiheitsethos*, Darmstadt 1998, s. 162

7 Düşünce özgürlüğü kavramının Almanca ifadesi olan "Gedankenfreiheit"ı ilk kullanan Schiller olmuştur (1875). Bu kavram İngilizce: "Freedom of Thought" ve Fransızca: "Liberte de pensees" kavramlarının bir çevirisidir. Schiller'in bir arkadaşına yazdığı bir mektupta bu bağlamda sözünü ettiği R. Watson'ın iki ciltlik II. Philipp Tarih'i'nin dördüncü kitabında (Dublin 1777) Engizisyon mahkemeleri betimlenirken düşünce özgürlüğüne şöyle değinilmektedir: "This institution was, no doubt, well calculated to produce an uniformity of religious profession; but it had a tendency likewise to destroy the sweets of social life; to banish all freedom of thought and speech; to disturb mens minds with the most disquieting apprehensions, and to produce the most intolerably slavery" (kuşkusuz bu kurum dine olan imanın tekbiçimliliğini ve egemenliğini yaratmakta çok becerikliydi, ama aynı zamanda sosyal yaşamın güzel ve hoş yanlarını tahribe, düşünme ve konuşma özgürlüğünün sürgün edilmesine hizmet etmekteydi. İnsan zihnini huzursuzluk veren kaygılarla karmakarışık etmekte, her zümreden kişileri rahipler karşısında sürünge bir bağımlılığa, dayanılmaz bir köleliğe sevk etmekteydi. -Bu sözler 1778'te Lübeck'te yayımlanan ve Schiller'in okumuş olabileceği Almanca çevirinin çevirisidir.) Bkz. P. Böckmann, *Gedankenfreiheit*, b.y.: *Historisches Wörterbuch der Philosophie*, 3. cilt, Basel 1974, sütun 63

rinde olacaktır. Düşünce özgürlüğü alanının en ileri düzeyde genişletilmesi gereğinin başka bir nedeni de, "iyi niyet"i kuran bir öge olarak bilgilenme görevinden kaynaklanmaktadır.

III

Düşünce özgürlüğü konusunda daha önce sunduğum bildirilerde ve yazılarımda ana hatlarıyla değindiğim gibi,⁸ özellikle açıklama özgürlüklerinin kullanımında bilgi ve düşünce sayılabilecek bildirimleri ulusal ve ulusüstü insan hakları hukukunun kayıtlamalarından dahi uzakta tutabilecek yeni bir ölçütün geliştirilmesiyle, düşünce özgürlüğüne hak ettiği korumanın sağlanacağına inanmaktayım.⁹

Düşüncenin özgürlüğünde gerçek bir korunması; onun, düşünce olmayan şeylerin açıklanma özgürlüğü alanından kendi açıklanma özgürlüğü alanına alınması ile olanaklıdır. Literatürde sözü edilen sınırlama ölçütleri düşünce dışı öğelerin açıklanmasında, arzu edilen sayıda ve arzu edilen kombinasyonlarla ulusal hukuka alınabilir.

Ancak insan onurunun bu denli temeli sayılabileceğimiz düşünceyi, açıklanmasında neredeyse mutlak bir özgürlüğe doğru korumak arzusu, insanın özdeğerine olan inancımızdan kaynaklanır.

Düşünce önce yanlışlanabilir (ama elbette Popper'in savına ilaveten başkaca bilim felsefeleri çerçevesinde doğrulanabilir, test edilebilir, aksi kanıtlanabilir) olmak özelliği ile ancak dilsel bir yapıda açıklanabilir. Bu nedenle dil dışı yollarla yapılan açıklamalar düşünceyi bu özelliği ile taşıyabilecek bir yapı gösteremezler. Bunlar bir düşünceyi simgeleyebilirler ve bu sırada bir duyguyu iletebilirler, ama bu etkinlikte aksi kanıtlanabilir bir önermeyi doğrudan tüm koşulları ile birlikte dile getiriyor olamazlar. Ayrıca ideal bir tartışma ortamına (Habermas) yönelmekte, katılanlar için çok uygun araçlar olarak da görülemezler.

Bunun yanında dil ile yapılan ama önerme niteliğinde bulunmayan açıklamalar da yukarıda sözünü ettiğim, aksinin kanıtlanabilir olması ölçütü

8 Hayrettin Ökçesiz: *Özgür Düşünmenin Hukuk ve Devlet Felsefesi*, b.y.: *Düşünce Özgürlüğü*, haz.: H. Ökçesiz, (AFA yay.) İstanbul 1998, s. 115 vd.; *Düşünce Özgürlüğü*, b.y.: İstanbul Barosu Dergisi, Mart 1998, s. 23 vd.; *Düşünce Özgürlüğünün Sivil İtaatsizlik Alanları*, b.y.: Yeni Türkiye, Ocak 1999, sayı 25, s. 281 vd.

9 Çünkü, örneğin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde bile yer alan ve ulusal hukukların seçimine bırakılan onca sınırlama ölçütü yetmiyormuş gibi, ayrıca Amerika Birleşik Devletleri'nden ithal edilmek istenen "açık ve yakın (ya da mevcut) tehlike" (clear and present danger) adında alternatif bir ölçüt ile de güya düşünce, özgürlüğünde korunmak istenmektedir. Bkz. Adnan Güriz, *İfade Hürriyetinin Sınırları*, b.y.: Hayrettin Ökçesiz (haz.), *Düşünce Özgürlüğü*, İstanbul 1998, s. 85; Bir BM özel raporörünün Türkiye'deki düşünce özgürlüğü, kayıplar ve işkence konusunda yaptığı ziyareti sonucunda hazırladığı raporda "(...) mahkemenin dengeli biçimde yakın ve açık bir tehlikenin kamu düzeni ya da ulusal güvenlik üzerinde ağırlığını duyurup duyurmadığını belirlemesi gerekir. Devletin meşru çıkarları ve tüm yurttaşlar için yakın ve açık bir tehlike oluşturan kin ve düşmanlığa ya da şiddete başvurulmasına açık ve kesin (mutlak) bir isteklendirme, devletin tüm insan haklarının, kamu düzeninin, ve ulusal güvenliğin korunmasını amaçlayan güçlü bir eylemini gerektirir. Ancak, önlemlerin gerçekten zorunlu ve tehlike ile orantılı olması gerekir" biçiminde bir ifadeyle düşünce özgürlüğünü korumak istenmektedir. Bkz. Mesut Gülmez, *Düşünce Özgürlüğü, Kayıplar ve İşkence: BM Özel Raporörlerinin Türkiye Ziyaretleri*, b.y.: *Ammme İdaresi Dergisi*, Cilt 32, sayı 3, Eylül 1999, s. 53. Ben burada bu korumanın aslında dar bir sınırlama olduğunu düşünüyor ve düşünceye yukarıdaki ölçütler yardımıyla daha geniş bir özgürlük alanı yaratmak istiyorum.

karşısında elbette düşünce olmak özel-
liğini asla taşıyamayacaklardır. Bu
çerçevede dil dışı yapılan açıklamalar
ile dil içinde ama başka bir kipte yapı-
lan açıklamaları düşünce özgürlüğü-
nün koruma alanının dışına çıkararak,
düşünceye daha çok özgürlük talebi-
mizi güçlendirmek olanağına kavuşa-
biliriz.

Sözü uzatmadan, dilbilgisinde "bil-
dirme kipi"ndeki ifadeler ile "dilek ki-
pi"ndeki ifadeleri birbirinden ayıra-
rak¹⁰, dilek kipindekileri çağdaş insan
hakları hukukunun getirdiği açıklama
özgürlüğü sınırları içerisinde anlıyor;
bildirme kipinde dile getirilen düşün-
ceye, tek bir istisna dışında, koşulsuz
özgürlük istemek hakkına ve görevine
sahip olduğumuzu düşünüyorum. Bu
istisna, gerçek kişilerin¹¹ çağdaş ceza
ve şahsın hukuku çerçevesinde korun-
masını içeren temel hukuk prensiple-
rinden kaynaklanmaktadır.

Bildirme kipindeki sözler yanlışla-
nabilmeye en uygun ifadeleri oluştu-
rurken, yanlışlanabilmesi olanaksız
sözler de bildirme kipinde dile getiri-
lebilirler. Bu durumda dahi bildirme
kipindekiler kendi bilgi ve kültür bağ-
lamında (metafizik dahi olsalar) "doğ-
ruluk"ları tartışılabilir, temellendirme
etkinliğine konu olabilir bir özellik ta-
şırlar. Bunlar da düşünce özgürlüğü-
nün koruma alanında yer alabilirler.
Oysa, dilek kipinde ifade edilen sözler

için tüm bunların söylenmesi olanak-
sızdır. Duygu açıklamaları düşünsel
ürünler değildir. Düşüncenin özgürce
açıklanması zorunluluğunun içerdiği
kanıtların herhangi birinden doğrudan
yararlandırılmaları olanaksızdır.

İfade edilenin içeriği bakımından
düşünceye en yakın olan ile en uzak
olanın ayrı açıklanma özgürlüğü sınır-
larına sahip olabileceğini ve özgürlük
alanının, düşünce olana yaklaştıkça
genişlemesi gerektiğini, hangi sözün
ne kadar düşünce olduğunun bilinebil-
mesinde yukarıdaki ölçütlerin de kul-
lanılabileceğini özetle tekrar belirtmiş
olmak isterim.

Düşüncenin başkaca açıklananlar-
dan daha fazla ve en fazla özgürlüğe
sahip olması gerektiğinin bir başka ne-
deni de "iyi niyet"ten daha iyi bir şe-
yin olamayacağına¹² dair görüştür. İyi
niyet; en yakından, hemen kapının ar-
dından, evimizin önünden başlayarak
bir başka insana (ve başka canlılara
da) bir haksızlık yapılıp yapılmadığını
bilmeyi istemek, bu bilgiye ulaşmak
için tüm olanakları kullanmak ve bu
haksızlığın giderilmesi için elden ge-
len her şeyi yapmaktır. Bu tanımdan
hareketle, bilgilenme hakkının bir bil-
gilenme görevi olduğunu, bu görevin
yerine getirilebilmesinin bildirme ki-
pindeki tüm açıklamalara en fazla öz-
gürlüğün tanınması ile mümkün olabi-
leceğini, bu özgürlüğün kısıtlandıkça

haksızlıkların asla bilinemeyeceği ve
giderilemeyeceğini, böylelikle bu öz-
gürlük alanının her ne pahasına olursa
olsun korunmasının zorunlu bulundu-
ğunu söylemelidir. Heine'nin yukarı-
daki "zindan çiçeği" bize bir Beyaz
Gül'ü¹³ anımsatmamalı mıdır!

IV

Düşünce özgürlüğünün bir başka
sorunu da anayasal yönetim çerçevesi-
nin dışında kalan düşüncelerin siyasal
parti programlarında ya da uygulama-
larında iktidara taşınmak istenmesidir.
Düşünceye daha çok özgürlük verir
gibi görünen bu durum, özgür düşün-
cenin gerçekleşmesine ciddi engeller
yaratabilecek eğilimler içermektedir.
Bu tür partilerin anayasaya aykırılığı
sabit görülerek kapatılmaları bazı si-
yaset teorisyenlerince antidemokratik
olarak nitelenerek, böyle bir uygulama-
nın hukuk devleti yapısına asla uy-
mayacağı söylenmektedir.

Burada da iki durumu birbirinden
çok iyi ayırmalıdır. Bir düşüncenin
"doğruluk değeri"ne yönelmesi ile,
"iktidar" talep etmesi tamamen farklı
şeylerdir. İlkinde düşünce olabildiğin-
ce özgür kılınmalı iken, ikincisinde
böyle bir siyasal örgütlenmenin sınır-
larını belirleyen anayasal yönetim çer-
çevesi oldukça ciddiye alınmalıdır.
Özellikle küçük partilerin koalisyon
hükümetlerinde etkili bir anahtar rolü
oynadıkları dikkate alındığında, ana-

yasal hukuk devleti çerçevesinin dı-
şında kalan bir azınlık görüşünün dahi
böyle bir hükümet ortaklığı yardımı-
yla resmi alandan kamusal alana -tüm
devlet cihazını kullanarak- tahripkar
birtakım oldu-bittiler dayatması, asla
demokratik bir durum olarak nitelene-
mez. Demokratik olan şey; bu akışın
kamusal alandan resmi alana doğru ol-
ması, bu tür düşüncelerin resmi alanda
yetkilendirilmesi gerektiği yolundaki
görüşlerin kamusal alanda yoğunlaşa-
rak resmi alana çoğunluk görüşü ya da
konsensler olarak taşınması; yani,
bunların resmi alan dayatmaları yeri-
ne, kamusal alandan resmi alana yön-
eltilmiş siyasal direktifler biçiminde
oluşmasıdır. Bu direktifler ile anayasal
yönetim çerçevesi sürekli bir evrim
içerisinde olacak, her türlü düşünceye
hükümet etme yetkisi böyle bir süreç-
sel değişimin evrelerinde güncelleşe-
bilecektir. Anayasal yönetim çerçevesi-
nin dışında kalan bir düşünceye ikti-
dar yolu ancak böyle bir süreç ile açı-
labilir. Yolu tersinden ama kötü bir ni-
yetle yürüyerek, yani anayasal yöne-
tim çerçevesine aykırı azınlık görüşle-
rinin siyasal örgütlenme dinamiği ile
kamusal alanı terörize ederek sürü ço-
ğunluğu oluşturmaya yönelmelerinin
daha sağlam ve tutarlı bir demokratik
yapılanma getireceğini söyleyemeyiz.
Devletin kabagüç tekeli vardır ama, bu
yetki bir siyaset tekeline¹⁴ dönüşeme-
melidir. Düşüncelere ilk önce, geniş

¹⁰ Tahir Nejat Gencan, *Dilbilgisi*, Ankara 1979, s. 295

¹¹ Tüzel kişilerin kişilik haklarının korunmasını düşünce özgürlüğünün korunması karşısında öncelikli sa-
yamıyorum.

¹² "Es ist überall nichts in der Welt, ja überhaupt auch ausser derselben zu denken möglich, was ohne
Einschränkung für gut könnte gehalten werden, als allein ein guter Wille." (Yeryüzünde, hatta bunun dışında
bile iyi niyetten başka, bir sınırlamaya tabi olmaksızın iyi olarak anılabilecek hiçbir şey yoktur.) I. Kant, *Grund-
legung zur Metaphysik der Sitten*, b.y.: Edgar Bein, *Menschenwürde. Ein Arbeitsbuch*, Frankfurt/M, Berlin, Mü-
nih 1986, s. 64

¹³ "Weisse Rose", "Drittes Reich"ta direniş gösteren Münihli bir öğrenci grubunun adıdır. Bu öğrenciler Hit-
ler faşizminin tüm insanlık dışı eylem ve işlemlerinden haberdar olmayı ve bunlara yaşamlarıyla karşı koymayı
bu "iyi niyet" çerçevesinde seçmiş oluyorlardı. Almanya'daki öğrenciliğim sırasında, artık yaşlanmış olan kimi
Almanların, sözü açıldığında, aslında "iyi niyetli" ve bu nedenle masum olduklarına inanmak ve inandırmak sa-
ikiyle, "bilmiyorduk, hiç haberimiz olmadı" biçiminde bir açıklamaya başvurdıklarına sık sık tanık oldum. Han-
gisinin gerçek bir "iyi niyet" olduğunu bilmenin ölçütünü belki yukarıdaki yaklaşımla bulmuş oluyoruz.

¹⁴ Heiner Bielefeldt, a.g.y. s. 162

özgürlükleri (açıklama, toplanma, dernek kurma, gösteri ve yürüyüş yapma, iletişim, bilim, sanat, basın vb. özgürlükleri) ile, kamusal alanda anayasal yapılanmayı etkileyecek ve yeniden biçimlendirecek derecede kamuoyu yaratmak; bu yolla anayasal yönetim çerçevesine girmek ve siyasal iktidara yönelebilmek olanağı sağlanmalıdır. Ancak belirli bir düşüncenin (ideolojinin) siyasal erki ele geçirerek tüm düşünceleri boğabileceği bir "eğik düzlem"i, ne hukuken ne de olgusal çerçevede yaratmamalıdır. Bu tehlike düşünce özgürlüğünün önemli bir sorunudur. Bu uyarı, hukuk devletinin temel ilkesi olan "in dubio pro libertate"yi, kuşkulu durumlarda özgürlüklerden yana olmayı bize elbette unutturmamalı, bilakis düşünce özgürlüğünü en geniş biçimde sağlayabilecek araç ve yöntemlerin sürekli geliştirilmek zorunda olduğunu göstermelidir. Siyasal parti ve seçim yasaları, yukarıda öngörülen sürecin demokrasiyi ve hukuk devletini güçlendirici etkisi dikkate alınarak, yeniden gözden geçirilmelidir. Bu bağlamda bazen bir siyasal partinin kapatılması, bir derneğin kapatılmasından daha kolay olabilir!¹⁵

V

Kamusal alanı kuran ve tüm temel insan haklarını ve özgürlüklerini koruyan bir "ana" özgürlük olarak düşünce özgürlüğü asla gizli ya da açık bir "düşünce köleliği"ne¹⁶ dönüşmeyecekse yukarıda sözünü ettiğim araç ve yöntemler üzerine düşünmeyi sürdürmelidir. Bilgi ve düşünce "meta" olarak görülemeyecek kadar insanın özünde yer alır. Bunun için bu sorunu ilk önce bir "kamu özgürlükleri sorunu" olarak kavramak ve onları yalnızca kişilerin maddi kazanç emellerinin bir konusu olarak düşünmemek gerekir. Medya elbette sinai ve ticari bir hedefle bilgi ve düşünceyi taşımayı kendisine iştigal konusu edecektir, ama yurttaşlar kendilerini bu denli kökten etkileyen bu etkinlik alanını kendi özgürlüklerinin korunmasında üstün bir titizlikle izleyip düzenleyeceklerdir. Bilginin ve düşüncenin özgürce bilinip düşünülebilmesi için ilk önce, bunların yayılmasına yeterli düzeyde kamusal mali kaynağın anayasal bir güvence altında özgülenmesi zorunludur. Medya despotluğundan ve teröründen kurtulmanın önemli bir yolu budur. Bu düzenlemenin ilk akla gelen biçimi, bilgi ve düşüncelerin yayılmasının, yönüne ve içeriğine bakılmaksızın kamu kaynaklarıyla sübvansiyone edilmesidir. Bu desteğin yurttaş psikolojisinde ilk temel taşı, bu özgürlüğün nefret ettiğimiz düşüncelerin de özgürlüğü olduğu bilincidir.

Bilginin ve düşüncenin ticarileşmesinin sinsice geliştiği bir başka alan da ilk, orta ve yüksek eğitim-öğretim kurumlarıyla, bilimsel araştırma merkezleri ve benzeri kuruluşlardır. Bilginin

¹⁵ Türk siyasal yaşamının -Türk pozitif hukukunun aksine- hep açık tuttuğu bu gedikten sıkça yararlanmış bir görüşün siyasal parti lideri geçen günlerde (Nisan 2000) böyle bir yakınmada bulunmuştu.

¹⁶ Schiller, insanın despotluk rejimlerindeki zaruret durumunu "Gedankenknechtschaft" kavramıyla karşı-ılıyor, bkz. P. Böckmann, Gedankenfreiheit, b.y.: Historisches Wörterbuch der Philosophie, 3. cilt, Basel 1974, sütun 70

ve düşüncenin üç efendiye birden hizmet edemeyeceğini bilmek zorundayız. Bilgi ve düşünce "doğruluk" değerine yöneliktir. Para ve iktidar ile onu öznesinin özdeğerinden kopararak "kul"lanmanın ya da metalaştırmanın, aslında insanın kullaştırılıp, metalaştırılması demek olduğunu, "bilgi çağı" gibi yaldızlı sözlerle kamufle edemeyiz.

Siyasi iktidarın korktuğu ve kendisinden meşruluk argümanları türetmek tutkusuyla sınıksı sarıldığı bilgi ve düşünce, ticarileşmesinin yanında, resmileşerek de kısırlığa ve her iki durumda "yanlış" olabilmek değerinden "yalan" olmak değersizliğine sürüklenir. Buna karşı en duyarlı kesim olarak üniversitelerin ve bu kurumlarda görev yapan onbinlerce öğretim elemanının, bilginin ve düşüncenin bu tarz yabancılaştırılmasına etkin biçimde baş kaldırması, bilginin ve düşüncenin özgürce yayılmasında başarılı tasarımlar geliştirmesi zorunludur. Bu tasarımların başında, üniversiter eğitim, öğretim ve araştırmanın hedeflerinin ve temel değerlerinin yeniden gözden geçirilmesi gelmektedir. Bu çalışmaların da kutup yıldızı "insan onuru" ve "öz-

gürlük" ilkeleridir. Bir "Hukuk Devleti" modeli üniversitelerin yeniden yönetim yapılanmasına çok iyi bir model oluşturabilir. Dışarıda aradığımızı önce içimizde bulmalıyız. Unvanlara kavuşmuş bir akademisyenin bir sözünü önemli bir uyarı olarak burada zikretmeliyim: O, düşünmelerinde hiçbir özgürlük sorunu yaşamadığını söylemişti. Bilimcinin en önemli özelliklerinden birisini söylemem benden istenseydi, belki şöyle derdim: "bilimcinin en önemli özelliği, onun daima düşünce özgürlüğü sorununun bulunmasıdır". Aslında, "yurttaş, özgürlük sorunu olan kimsedir" diyerek konuyu yeniden tüm kamusal alana yönlendirebilir ve aynı zamanda bir yurttaş olan bilimcinin neden böyle bir sorununun bulunması gerektiğinin bir başka yanıtını bununla vermiş olabiliriz.

VI

Düşünce özgürlüğünün değeri belki, düşüncenin bir fiyatının olmaması gerektiğinden kaynaklanabilir¹⁷. Nerede düşüncenin bir fiyatı varsa, insanın da bir fiyatı vardır.

¹⁷ "Amaçlar evreninde her şeyin ya bir fiyatı ya da bir onuru vardır. Fiyatı olan şeyin yerine ona uygun başka bir şey de ikame edilebilir. Buna karşılık tüm fiyatın üstünde olan, yerine bir uygunu olmayan ve onunla ikame edilemeyen şeyin ise onuru vardır". (...) Bir şeyin kendi başına (bağımsız) bir amaç olabildiği bir koşulda onun, asla göreceli bir değeri, bir fiyatı olmayıp bilakis bir öz değeri, yani onuru vardır." Bkz. I. Kant, b.y.: Edgar Bein, a.g.y. s. 69